

tmmob
basın
toplantısı

TÜRKİYE'DE PETROL SORUNU VE YABANCI ŞİRKETLER

• Bugün ülkemizde ekonomi büyüdükçe, sanayileşme geliştikçe, dış kaynaklara bağımlılık aynı oranda artmaktadır. Petrol üre-

timinde de durum aynıdır. Petrol ithali, yabancı rafineriler, genel olarak hammadde ve sermaye ithali bu tür bir olgudur.

petrol sorunu... petrol sorunu... petrol sorunu.

• Bugün Türkiye'de petrol ürünleri tüketiminin % 75'i dışardan sağlanmaktadır.

• Türkiye'de 6326 sayılı Petrol Yasası Amerikalı maden mühendisi Thornburg tarafından hazırlanmış "petrol kaynaklarının devlet eliyle değil, özel sektör ve yabancı sermaye yatırımlarıyla kıymetlendirilmesi"ni getirmiştir.

• TPAO 1956 yılında 7 arama belgesi alırken, yabancı şirketler 75 arama belgesine sahip olmuşlardır.

• Yabancı petrol şirketlerinin büyük çoğunluğu paravan ortaklıklardır, büyük tröstler adına arama yapmaktadırlar. Bu geniş arama olanaklarına karşı üretim düşük tutulmuş, fakat yabancılar bu arama rdhsatlarıyla Türkiye'deki petrol rezervlerini saptamışlardır. Böylece dünya petrol piyasasının istenilen düzeyde tutulmasını sağlamışlardır.

• Yabancı petrol şirketleri, 1972 yılı sonuna kadar 2.213.579.939 TL sermaye ithal etmişlerdir. Buna karşı şirketlerin toplam kârlarından sadece transfer ettikleri miktar, 1.175.297.655 TL'dir. 1972 yılında transfer edilen tutar da 300.000.000 TL dolayındadır.

• Yapılan hesaplara göre Ortadoğu petrolünün Basra körfezi üzerinden taşınması koşuluyla Türkiye'ye maliyeti 8,62 dolar olmaktadır. Bu da göstermektedir ki, 9,80 dolarlık fiyatıyla bile yabancı şirketler varil başına 1,18 dolar kâr etmektedirler. Bu nedenle ATAŞ olayında; *yabancı petrol şirketleri zarar ettikleri iddiasını ile ri sürerken yalan söylemektedirler. Aksine zarar değil kâr söz konusudur.*

0 Petrol sorunu bütün olarak bir sermaye ve teknoloji sorunu olmanın ötesindedir. Petrol, tröstlerin ve ABD'nin denetim altında tuttuğu ülkelerin ekonomisini sarsmak ve kendi çıkarlarına ters düşen hükümetleri yıpratmak, devirmek olanağını sağlayan stratejik önemde bir silahtır. Bugün Türkiye'de linyit ve su kaynaklarından geniş ölçüde enerji üretimi olanaklı iken, % 75 oranında dışa bağlı bir petrol ürünü, sanayide, diğer üretim dallarında ve hizmetler sektöründe kullanılan etkin bir unsur haline kasıtlı olarak getirilmiştir.

metleri yıpratmak, devirmek olanağını sağlayan stratejik önemde bir silahtır. Bugün Türkiye'de linyit ve su kaynaklarından geniş ölçüde enerji üretimi olanaklı iken, % 75 oranında dışa bağlı bir petrol ürünü, sanayide, diğer üretim dallarında ve hizmetler sektöründe kullanılan etkin bir unsur haline kasıtlı olarak getirilmiştir.

• Kıta sahanlığı konusunun yarattığı askeri tedbirlerin azami petrol stoklarını gerektirdiği bir sırada, ATAŞ'ı işleten yabancı petrol şirketlerinin yarattığı bu anlaşmazlıklar, petrol tröstlerinin ve onların devleti olan ABD'nin dünyada, az gelişmiş ülkelerde ve özellikle Türkiye'de uygulayacağı yeni ekonomik-politik stratejinin öngördüğü girişimlerdir.

• Turizm ve hasat mevsimine girdiğimiz bir dönemde yabancı şirketlerin ATAŞ rafinerisinde üretimi % 65 oranında düşürmeleri Türkiye'de yerli-yabancı tekellere karşı gelişmekte olan geniş halk muhalefetine yarattığı siyasi ortamı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeyi ve daha büyük ekonomik çıkar sağlamayı amaçlamaktadır.

• Hammadde ve sermaye bakımından dışa bağımlılık ülke ekonomisi ve politikasını istenildiğinde bunalıma sürükleyebilme olanağı vermesi açısından çözümlenmesi gereken acil sorunlardan bir tanesidir.

ATAŞ olayı petrol konusunda ulusal Jbir politikanın uygulama alanına sokulması için bir fırsattır.

• Bugün Türkiye'de petrol yataklarının araştırılması, petrolün çıkarılması, işlenmesi, rafine edilmesi ve dağıtılması kendi kaynaklarımıza dayanılarak yapılabilir.

• Devlet ATAŞ rafinerisi hisselerini devlet kıymeti üzerinden satın almalıdır.

• Yürürlükteki Petrol Kanununun ilgili maddeyi devletleştirme süresinin 500 güne kadar uzamasına olanak vermektedir. Bu nedenle .devletleştirme süresini kısaltmak amacıyla petrol kanununda gerekli değişiklikler yapılmalı, bu amaçla girişime hemen geçilmelidir.

petrol raporu

1. TÜRKİYE'DE PETROL ÜRETEN, ARAMA YAPAN YERLİ - YABANCI ŞİRKETLER

- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı : Petrol rafinajında tek devlet kuruluşu olarak 6327 sayılı yasayla Türkiye'deki petrol sahalarının yabancılara açılması sırasında kurulmuştur.
- Ersan Petrol Sanayii A.Ş.: Türkiye'deki tek özel petrol şirketi olup arama ve üretimde çalışmaktadır.
- Mobil Overseas Oil Company: Türkiye'deki Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve 6326 sayılı Petrol Kanunu ile girmiştir. Bugün yeryüzünde "yedi büyükler" olarak bilinen petrol tröstlerinden biri olup, dünya petrol üretim ve tüketimini ellerinde bulunduran bu kuruluş arama, üretim ve rafinaj çalışmalarında bulunmaktadır.
- The Royal Dutch Shell: Yedi büyüklerin ikinci sırasını oluşturan bu şirket Hollanda ve İngiliz sermayelerinin 1907 yılında birleşmesinden meydana gelmiştir. Türkiye'de arama, üretim ve rafinaj çalışmalarında bulunmaktadır.
- The British Petroleum Company: % 55 sermayesi İngiltere devletine ait olup, petrol tröstleri içinde en güçlülerinden biridir. Türkiye'de sadece rafinaj sanayiinde çalışmaktadır.

Bütün bunların dışında 12 yabancı kuruluş Türkiye'de sadece petrol aramalarında çalışmaktadır. Bu küçük kuruluşların temel görevleri çokuluslu petrol şirketlerine paravanlık yaparak Türkiye'deki petrol rezervlerini tesbit etmektir. Arama, üretim ve rafinaj işlemlerinde çalışan büyük tröstler hampetrol ithalinde ve dağıtımında da en büyük rolü oynamaktadırlar.

2. TÜRKİYE'DEKİ PETROL RAFİNERİLERİ:

- ATAŞ : 1962 yılında Anadolu Tasfiyehanesi Anonim Şirketi adı altında kurulmuştur. Yabancı sermayeli bir kuruluş olup hisselerinin % 56'sı Mobil Oil Overseas Company, % 27'si The Royal Dutch Shell, % 17'si The British Petroleum Company şirketlerine aittir. Ancak daha sonra Mobil hissesinin verdiği payla % 5 olarak Türk Petrol'ü ortak yapmıştır.
- İPRAŞ : % 49 hisseye sahip yabancı sermayenin (CALTEK) çıkarılmasıyla, bütünüyle TPAO'na aittir.
- BATMAN: Türkiye'de ilk kez küçük bir ünite olarak kurulan Raman rafinerisinden sonra Amerikan kredileriyle kurulan yerli rafineridir.
- ALİAĞA: En yeni rafineri olup, bütünüyle yerli kuruluştur.

Türkiye içi yerli ve yabancı şirketlerin hampetrol üretimleri yetersizliği nedeniyle ithal oranı çok yüksektir. 1973 yılında toplam 9.484.007 metrik tonluk ithal hampetrolün rafinerilere göre dağılımı şöyledir:

ATAŞ : 2.482.198 metrik ton
ALİAĞA: 2.268.037 " "
İPRAŞ : 4.733.772

Buna karşılık 3.497.138 metrik tonluk yerli üretimin rafinaj dağılımı şöyledir:

BATMAN: 990.149 metrik ton
ATAŞ : 1.862.494
İZMİR : 82.503 " "
İPRAŞ : 561.992

petrol sorunu... petrol sorunu... petrol sorunu

1973 yılında rafinerilerden elde edilen ürünlerin yerli ve ithal ham petrol olarak dağılımı ise şöyledir (metrik ton olarak):

	Yerli	ithal	Toplam
BATMAN:974.021	-	-	974.021
tPRAŞ :	528.116	4.509.907	5.038.023
İZMİR :	79.096	2.201.315	2.280.411
ATAŞ :	1.809.845	2.429.752	4.239.597
TOPLAM:	3.391.078	9.140.974	12.532.052

Bütün bunların dışında 1973 yılında 170.193 metrik ton petrol ürünü ithal edilmiştir. Bu sayısal açıklamalar Türkiye'de petrol ürünleri tüketiminin % 75 oranında dışarıdan sağlandığını göstermektedir.

3. TÜRKİYE'DE PETROL ÇALIŞMALARININ GELİŞİMİ:

Osmanlı imparatorluğu ilk petrol arama imtiyazını 1897 yılında Sadrazam Kamil Paşa'ya vermiştir. Ne var ki teknoloji noksanlığı batının yeni teknelci sermayesinin isteklerini kolaylaştırmış ve Alman-İngiliz petrol şirketlerinin İskenderun yöresinde çalışmalarını sağlamıştır. Aynı yıllarda Trakya'da Halit Rıfat Paşaya verilen imtiyaz da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

İlk tutarlı petrol aramaları 1914 yılında Amerika, İngiltere, Almanya ve Fransa'nın sömürü alanlarını sağlama dönemine rastlamaktadır. Sömürü alanlarının paylaşılmasından çıkan 1. Dünya Savaşı öncesi kurulan "Turkish Petroleum Company" şirketi savaş sonrası San Remo anlaşması gereğince kazanan ülke şirketlerince yeniden oluşturularak çalışmalara başlamıştır. Sermayesi % 23,75 Anglo-Persian, % 23,75 Royal Dutch, Z 23,75 Fransız Petrol Şirketi, % 11,875 Standart Oil Company Nt., % 11,875 Socony Vacuum Oil ve % 5 Gülbenkyan'dan oluşan şirket Irak-Kerkük'teki petrolü ele geçirmiştir.

1926 yılında Romanya Petrol Kanunundan esinlenerek hazırlanan 792 sayılı Petrol Kanunu ile tüm petrol işlemleri devlete verilmiştir. 1933 yılında tüzel kişiliğe sahip olan Petrol Arama Ve İşletme Dairesi ve 20 Haziran 1935'te de MTA Enstitüsü

kurulmuş ve ilk petrol arama-işletme hakkı bu kuruluşa tanınmıştır. Romanya'dan ithal edilen petrolün işlenmesi için kurulmuş olan özel Boğaziçi Rafinerisi bu arada MTA enstitüsü tarafından satın alınarak Raman'a aktarılmıştır. Böylece ilk kez devlet eliyle ticari değer taşıyan petrol üretimi 1940 yılında gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin teknolojik yetersizlikleri ve sınıflar dengesindeki değişiklikler, 2. Dünya Savaşı sonrası petrol politikamızda büyük kaymalara yol açmıştır. Örneğin Amerikan "Uluslararası İmar Ve Kalkınma Bankası'nın 15 Mayıs 1951'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a sunduğu "Türkiye'nin İktisadi Kalkınması" adlı raporda (Barker Misyonu Raporu) "Hususi sermayenin maden arama ve işletme faaliyetlerine teşvik edilmesi" önerilerek "Hükümetin petrol arama ve işletme faaliyetlerine hususi teşebbüsün uzak tutulması politikasının tetkik edilmesi" gerektiği açıklanmaktadır.

İkibuçuk ay gibi kısa bir süre sonra 1.8.1951 günü "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" yayımlanır. Bunu Amerikalı maden mühendisi Thornburg'un hazırladığı 1954 Petrol Yasası izlemiştir. Aynı anda aceleyle çıkarılan ilk Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası'ndaki yetersizlikleri gidermek üzere Amerikan Dış İktisat Politikası Planlama Komisyonu Başkanı C.B. Randall başkanlığında kurulan komisyon yeni tasarıyı hazırlar. Amerikalı maden mühendisi Thornburg'un hazırladığı 6326 sayılı Petrol Yasası jeolojik araştırmalar dışındaki tüm petrol çalışmalarını MTA'ya yasaklarken, "petrol kaynaklarının devlet eliyle değil özel sektör ve yabancı sermaye yatırımlarıyla kıymetlendirilmesini" getirmiştir. Bu arada '6327 sayılı yasayla da Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı kurulmuştur.

Türkiye'ye giren petrol tröstleri bu yasaların kendilerine tanıdığı hakların yeterliliğini kurdukları ikinci*paravan petrol şirketleri ile gidermişlerdir. Örneğin TPAO 1956 yılında yasal olarak 7 arama belgesi alırken, yabancı şirketler 75 arama belgesine sahip olmuşlardır.

petrol sorunu... petrol sorunu... petrol sorunu

sondaj (000 m)	üretim (00 000 ton)	
90	20	
75		SHELL
60	15	
45	10	
30		
15		ŞİRKETLER TOPLAMI

yıllar
63 65 67 69 71 73

Şekil 1. Türkiye'de yapılan petrol sondajları (TPAO 1973 Yıllık Raporu)

yıllar
63 65 67 69 71 73

Şekil 2. Türkiye'de ham petrol üretimi (TPAO 1973 Yıllık Raporu)

Yabancı petrol şirketlerinin toplamının TPAO'dan çok daha az arama yaptığı ve yabancıların aramalarının giderek azaldığı Şekil 1'de görülmektedir. Şekil 2'

de ise 1970 sonrasında, tüketim çok fazla arttığı halde yabancı şirketlerin petrol üretimini artırmadıkları izlenmektedir.

1972 YILI SONU İTİBARIYLA ARAMA VE İŞLETME RUHSATLARI

ŞİRKETLER	ACET		ALAN (km ²) arama	
	arana	işletme	işletme	
Türkiye Petrolleri A.O.	...	73	10	35313.38 567.00
Türkiye Petrolleri A.O. - N.V. Turkse Shell		20	-	9848.49 -
N.V. Turkse Shell		13	2	5658.68 84.91
Ersan Petrol Sanayii A.Ş.	...	1	1	500.00 211.44
Aladdin Middle East Ltd.	'...	4	-	1524.25 -
Ashland Oil of Turkey Inc.		5	-	2492.50 -
C and K Petroleum Inc.	...	8	-	3983.50 -
Continental Oil Co. of Turkey	...	6	-	2837.00 -
International Resources Ltd.	...	4	-	1774.30 -
Kevanee Overseas Oil Co.	...	3	-	1492.50 -
Mobil Exp Mediterranean Inc.	...	-	2	- 10.13
Mobil Exp Med Inc - Panoil	...	-	1	- 35.98
Offshore Exploration Oil Co.	...	2	-	979.50 -
Perkins Oil Co.		1	-	500.00 -
Peyto Oils Ltd.		2	-	936.00 -
Texaco Overseas Petroleum Co.	...	44	-	21615.72 -
Tür-Kan Petrol Ltd.	...	11	-	5500.00 -
Turkish Beach Petroleum Prop Ltd.		5	-	2356.05 -
TOPLAM		202 16	97341.92	909.46

Tablo 1.

petrol sorunu... petrol sorunu... petrol sorunu...

Yabancı petrol şirketlerinin birçoğu paravan şirketlerdir ve büyük petrol tröstleri adına arama yaparlar (Tablo 1). Bu kadar çok arama hakkına sahip olmalarına karşılık üretimlerinin düşük olması:

- Türkiye'deki petrol rezervlerinin sap tanması,
- Dünya petrol piyasasının istenilen düzeyde tutulması,
- Kendi çıkarları yönündeki işlerliğin sağlanmasında az gelişmiş ülkelerde uygulanan hukuki ve siyasal ortamın yaratılması gibi amaçlar nede niyledir. (Pearson Raporu ve Participation formülü - Viyana 1969)

4. YABANCI PETROL ŞİRKETLERİNİN KÂR TRANSFERLERİ :

Bütün bunların beraberinde kâr transferi de önemle üzerinde durulması gereken bir konu olmaktadır.

Yabancı petrol şirketlerinin 1972 yıl sonuna kadar ithal ettiği sermaye (TL olarak) :

	nakit	malzeme	diğer kıymetler	toplam
Arama ş ir.				
Tasfiye "	316.981.762,08			1.440.401,18
Toplam	217.038.628,00	384.307.496,36	739.111.866,36	773.178,81
	534.020.390,08	810.502.967,78	869.056.581,69	2.213.579,99
		426.195.471,42	129.944.715,33	

1972 yılı ithalatı ise (TL olarak):

Arama ş ir.	10.104.478,98	18.985.243,16	49.483.179,11	78.932.901, -
Tasfiye "		5.927.317,36	3.480.210,93	9.407.528, -
Toplam	10.104.478,98		53.323.390,04	88.340.429, -dır,
	24.912.560,52			

Buna karşılık 1963 yılından bu yana yabancı petrol şirketlerinin transferleri ise: toplam 1.175.297.655,00 TL dir. Salt 1972 yılındaki transferleri 299.633.880,87 TL dir. Bu derece büyük kâr transferinin karşılığında devlete ödedikleri 1/8 devlet hissesinin şirketlere göre dağılımı ise şöyledir:

N.V. Turkse Shell:	49.755.105,12
Mobil :	9.657.641,51
Dorchester :	2.297.910,16

5. PETROLÜN ENERJİDEKİ YERİ:

1971 yılında dünya enerji üretiminde, ham petrol % 43 oranla ilk sırayı tutmaktadır. Türkiye'de elektrik enerjisi üretiminde akaryakıt % 39,8 gibi (4.378 Gwh.) büyük bir yer tutmaktadır. Bundan önceki bölümlerde görüldüğü gibi tüketimin % 75 ithal ham petrolle karşılanmakta olması sanayileşme ve kalkınmanın bu yönden dışa bağımlı olduğunu göstermektedir.

